

ВІДГУК
офіційного опонента на дисертацію
Савельєвої Юлії Михайлівни
“СІМ’Я ЯК ФІЛОСОФСЬКА ПРОБЛЕМА: ДОСВІД
ДЕКОНСТРУКЦІЇ”,

поданої на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук
за спеціальністю 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії

Актуальність обраної теми.

Трансформація сім’ї є перманентно цікавою темою для гуманітаристики, оскільки наукові проблеми, що розглядаються у соціальних теоріях, коріняться у практичній площині, а з початку ХХ століття для європейських країн актуальною стала так звана “криза сім’ї”. Не є винятком і сучасне українське суспільство: спостерігається посилений інтерес до проблеми сучасної сім’ї. Громадськість, засоби масової інформації, органи виконавчої влади та релігійні діячі повсякчас ініціюють законотворчі процеси, що стосуються сімейної політики. Для успішності таких ініціатив необхідна наукова розробка піднятої проблеми, а саме теоретичне обґрунтування їх ефективності. Українськими дослідниками покликані до життя безліч наукових розвідок, захищена значна кількість дисертацій з соціології, психології, педагогіки, історії сім’ї, проте дослідження структур та механізмів соціальних процесів і з’ясування закономірностей та шляхів удосконалення їх потребує соціально філософської рефлексії.

Безумовно важливим для сучасної гуманітарної науки є перехід від спостереження наслідків кризи сім’ї до опису проблеми сім’ї. Розмаїття у поглядах на сім’ю породжує методологічні проблеми вироблення її дефініцій. Традиційно опис, за допомогою якого відбувається переклад на мову понять, відбувається шляхом ідеалізації та абстракції, у процесі чого виокремлюється об’єкт – сім’я як текстуальна реальність. Концепт «сучасна сім’я», що використовується у більшості наукових робіт має

описовий характер: стосується обмеженої кількості соціокультурних форм сім'ї; зазвичай прив'язується до демографічної кризи; містить оціночні судження у ставленні до тих чи інших форм сім'ї і не є продуктивним щодо вирішення суспільних проблем. Розгляд сучасної сім'ї через призму застарілих уявлень призводить до псевдо-опозицій (Ж. Дельоз, Ф. Гваттари) та не дає результатів, які можна впровадити у суспільну практику. Загалом можна констатувати, що дослідження сучасної сім'ї вимагає нової філософської парадигми. У експертіваній роботі доведена актуальність застосування можливостей постмодерністських інтенцій виходу з-під влади метанаративів щодо сім'ї. Також у роботі актуалізовано потребу панорамного бачення сім'ї, для викриття суперечностей в ідеалізованому її розумінні та для знаходження деструктивних суперечностей у окремих наукових уявленнях щодо сім'ї.

Методологія дослідження.

Дисертантка наголошує на небезпеці викривлення уявлень щодо сім'ї при застосуванні лише усталених та стандартизованих наукових підходів до її вивчення, що позначилось на авторському виборі підходів.

Намагаючись уникати опозицій, авторка все ж звертається до розгляду сім'ї головню через дихотомію «приватне - публічне», чого потребує задеклароване використання діалектичного підходу. Закономірно, що при такому дещо спрощеному застосуванні діалектики, дисертантка прийшла до висновку, що, цитуємо, *«непросто визначити те місце, яке належало сім'ї, – приватна чи публічна сфера»* (с. 35) і це змушує її звернутись до іншої методології, зокрема до герменевтики та деконструкції.

У роботі доволі переконливо доведена доцільність деконструкції для аналізу метафор сім'ї. Загалом, з множинності застосованих пізнавальних підходів, процедур та методологій основною у роботі є деконструкція, яка

виступає часом як операція або як стратегема чи альтернативна наукова розвідка, але здебільшого як своєрідна філософська творчість.

Наголосимо, що робота є віддзеркаленням постмодерністського світогляду і передбачає методологічний плюралізм. У результаті такого підходу в роботі постав цікавий ризоматичний методологічний простір, у межах якого застосовано низку методів. Зокрема для розмежування поняття «сім'я» з близькими поняттями – дім, домогосподарство, шлюб вдало було застосовано компаративний метод, а логіко-гносеологічний підхід дозволив визначити та конкретизувати зміст експлікованих понять.

В цілому, сукупність методологічних прийомів цілком узгоджується із поставленим завданням, відповідає характеру об'єкта та предмета дослідження і забезпечує достовірність отриманих результатів.

Структура роботи є адекватною змісту дисертації, дозволяє виконати поставлені завдання та різносторонньо дослідити проблему. Дещо незбалансований, на перший погляд, обсяг підрозділів пов'язаний із особливостями застосування деконструкції до різних аспектів сім'ї, втім відповідає «широті» поставлених завдань та глибині розгляду того чи іншого підходу до визначення сім'ї.

Виправданим, на нашу думку, є уведення до структури дисертації окремим підрозділом аналізу метафор сім'ї, оскільки у межах постмодерністської критики сім'я розглядається як особлива семіотична одиниця.

На початку кожного розділу подано огляд літератури за темою дослідження, який у сумі становить близько 15% тексту, а у кінці кожного розділу є висновки зі стислим викладенням отриманих результатів. Обсяг дисертації також відповідає діючим вимогам щодо кандидатських дисертацій з гуманітарної галузі знань.

Структура та зміст автореферату відповідають основним положенням дисертації.

Робота написана гарною, зрозумілою для сприйняття мовою, відрізняється професійним рівнем використання термінів. Поліпшило б дисертаційний текст, на нашу думку, вживання фемінітивів, зокрема при згадуванні жінок-науковців: антропологинь, прихильниць феміністичної теорії (с. 65).

Зміст роботи та наукова новизна дослідження.

На нашу думку, головною позитивною рисою дисертаційного дослідження є розгляд сім'ї постмодерну у єдності концепту, тексту, метафори та ідеологеми.

Безумовною новизною є експлікація понять «сім'я постмодерну» та «постмодерністська сім'я» на противагу використуваному до теперішнього часу збірному поняттю «сучасна сім'я». При цьому дисертанткою з'ясовані та визначені характерні ознаки "постмодерністської сім'ї". Важливою, також є проведена Ю. Савельєвою у другому розділі редефініція цих понять.

Сміливим, але достатньо обґрунтованим є твердження про те, що патріархатні відносини влади всередині сім'ї роблять таку сім'ю «аморальною інституцією» (с. 24). Загалом, Ю. Савельєвій вдалося уникнути догматизму чи абсолютизації цінності традицій. Вітчизняна філософська думка тяжіє до релігійного бачення сімейних цінностей, тож безумовно важливим є зафіксоване дисертанткою безоцінне визнання відмінностей сімей епохи постмодерну. У другому розділі, дисертантка доводить, що *«проведена деконструкція метафор поставила під питання потенцію однозначного трактування сім'ї»* (с. 69-70), а *«постмодерністський плюралізм при цьому передбачає прийнятність різних концепцій походження та розвитку сім'ї, не надаючи переваг жодній та уникаючи однобічного пояснення і догматизму»* (с. 87).

Досить вагомими й достатньо обґрунтованими результатами дослідження ми також вважаємо такі положення:

- Феномен мережі знайшов відображення у постмодерністській ризоматичній моделі єдності, що є горизонтальною (егалітарною) формою організації взаємовідносин у постмодерністській сім'ї та, відповідно, є кардинально відмінною від ієрархічної вертикалі відносин влади в патріархатній сім'ї. І перший, і другий типи відносин співіснують в епоху постмодерну, а не протиставлені один одному. Мережевий характер організації сім'ї та суспільства у постмодерні викриває штучність бінарних опозицій "публічне – приватне".

- Функціонування мережі відповідає одночасному людському прагненню до свободи та до об'єднання. Мережевість стосунків при цьому можна розглядати як глобальну світоглядну тенденцію.

Оцінюючи ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень висновків і результатів, слід зазначити наступне: у авторефераті стверджується, що *«доведений значний вплив на ці трансформації зміни статусу жінки за останні сто років»*. На нашу думку, цей вплив вже був доведений не лише у феміністській літературі, а й у роботах Е. Гідденса, М. Фуко та ін. філософів, на роботи яких авторка посилається у тексті. Тож гадаємо, не варто було зосереджуватись на доведенні цього зв'язку, достатньо було лише посилань.

Дещо несподіваним є результат порівняння змісту символічного та логічного у пізнанні сім'ї: дисертантка дійшла висновку, що мова не йде про кризу сім'ї в дійсності, а лише в тексті. Хоча комплекс методів, що використовувався на цьому етапі дослідження, якраз релевантний для таких об'єктів як текстуальна реальність.

Загалом же винесені на захист положення та висновки є теоретично обґрунтованими. З тексту висновків зрозуміло, що поставлені завдання виконані, мета досягнута, покладена в основу дисертації наукова проблема досліджена в рамках завдань, що їх ставила перед собою дисертантка.

Окрім винесених на захист положень, текст містить нові ідеї та висновки, зокрема, цікавими є *«аритмія сучасного сімейного проекту»* та *«індикатор глибини втручання публічного в приватне»*.

Значущість одержаних результатів для розвитку теоретичних досліджень та суспільної практики.

Заслуговує на увагу можливість застосування, встановленої відповідності організації сім'ї та мережевого суспільства постмодерну для прогнозування: *«Через аналогію мережевого характеру сімейних зв'язків із мережевою моделлю організації глобалізованого суспільства можна прогнозувати перспективи й ризики розвитку мережевого суспільства»* (с. 176).

Висновок про те, що патріархатні принципи є деструктивними як усередині окремої сім'ї, так і на рівні системи управління державою є важливим для панорамного бачення проблем насильства у сім'ї та його профілактики за допомогою соціальних проектів.

Хоча дисертантка у 2 розділі справедливо зауважила, що *«Застосування філософського інструментарію в реалізації державної сімейної політики наразі не передбачено* (с. 113), все ж конкретні шляхи використання результатів дослідження можливі. А саме: у роботі комісій, експертних та робочих груп при міністерствах та місцевих органах виконавчої влади; для розробки інституційних механізмів державної сімейної і гендерної політики; для соціальних технологій роботи з сім'ями тощо.

Зауваження щодо змісту дисертації. Загальна позитивна оцінка дисертаційного дослідження не знімає ряду зауважень і побажань. Зокрема:

1. Ключовим для дослідження є концепт патріархатної сім'ї, що у фігурує у всіх розділах та висновках дисертації. Зазначаючи очевидний полісемантизм феномену сім'ї та посилаючись на різні форми сім'ї,

дисертантка маркує багато з них як патріархатні. Проте у роботі не проведена редефініція понять “патріархатна сім’я” та “патріархальна сім’я”. На нашу думку, така редефініція підсилила б обґрунтованість позицій, що виносяться авторкою на захист.

2. У історичній ретроспективі сім’ї, Середньовіччя розглядається виключно через «Біблійну традицію» (с. 31). Авторка після розгляду християнської сім’ї (Розділ 2, с. 75) зазначає: «Пізніше, в одній з перших монотеїстичних релігій – іудаїзмі – створення сім’ї є прямою відповіддю на заклик Бога: "Плодіться і розмножуйтеся" і посилається при цьому на Старий Заповіт як частину Біблії. На нашу думку, варто було б процитувати в цьому зв’язку Тору (Талмуд), а потім Коран для аналізу ісламських настанов. Також, для з’ясування генези сім’ї варто було б використати аналіз аврамічних релігій загалом, що значно збагатило б дослідження.

3. У підрозділі 3.2 у результаті деконструкції метафор сім’ї, що організовують *наше* уявлення про сім’ю, авторкою отримані важливі результати, проте не зазначена джерельна база таких метафор як осередок, дерево, дім, гніздо та не достатньо підтверджена їх поширеність в українському символізмі.

4. Робота містить твердження, що викликає сумніви й може слугувати підґрунтям дискусії під час захисту дисертації: На стор. 164 дисертантка стверджує «руйнуються сім’ї на Заході і витримується надзвичайна терпимість в сім’ї на Сході». Постає питання: на якому теоретичному і емпіричному матеріалі зроблені такі висновки дослідження? Наприклад, звіти міжнародних організацій свідчать, що у сімейній практиці країн Азії досі існують такі прояви нетолерантності як обливання кислотою та підпалювання жінок за порушення традицій.

Проте, висловлені зауваження не знижують наукової цінності дисертаційного дослідження. Зміст дисертації показує, що рецензована

робота є самостійним, оригінальним, виконаним на високому рівні філософським дослідженням, у результаті якого отримані науково обґрунтовані результати і свідчить про професійну компетентність авторки.

Загальний висновок щодо відповідності встановленим вимогам.

Дисертаційна робота “Сім’я як філософська проблема: досвід деконструкції”, заслуговує позитивної оцінки, відповідає вимогам чинного «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника» та іншим інструктивним вимогам щодо дисертацій, а її авторка, Савельєва Юлія Михайлівна заслуговує присудження наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальність 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії.

Офіційний опонент:

кандидат філософських наук, доцент
доцент кафедри філософії

Національного технічного університету України

“Київський політехнічний інститут ім. Ігоря Сікорського”

Ю.В. Стребкова

Підпис Стребкової Юлії Віталіївни засвідчую:

Вчений секретар НТУУ “КПІ ім. І. Сікорського”

А.А. Мельниченко

« ___ » _____ 2016 р.